

ШЛЮБИ ТА РОЗЛУЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ (1989 – 2001)

У представленій статті презентовані підсумки дослідження шлюбності та розлучень серед сільського населення України у 1989 – 2001 рр. . Розглянуто вплив даних процесів на соціальну структуру селянства.

Ключові слова: селянство, шлюби, розлучення, народжуваність.

Суспільно-економічні умови, в яких функціонує сучасна українська сім'я, характеризуються зміною їх відносин у суспільстві, загостренням цілого комплексу протиріч у сфері життєдіяльності сім'ї. Саме сім'я найбільш повно відтворює економічні, політичні, духовні відносини сучасного суспільства. Вона чутливо реагує на всі зміни, що відбуваються у ньому. Сільська родина не є виключенням. Вона стикається ще з більшою кількістю проблем соціально-економічного характеру. Це позначається на чисельності укладених шлюбів, розлучень, кількості народжених дітей та інше. Тому, безумовно дана тема є досить актуальною.

Автор публікації ставить за мету дослідити причини та наслідки шлюбів та розлучень в українському селі впродовж міжперіоду 1989 – 2001 рр.

Більшість праць, які висвітлюють дане питання є демографічного та економічного напрямку. Серед них можна виділити роботи Старостенко Г. Г. Стешенко В. С. Прибиткової І. М., Кириченка В. Ф. та інших.

У 1989 р. в Українській РСР на 100 сільських жителів припадало 8 шлюбів і близько 2 розлучень. Зкожним роком кількість укладених шлюбів зменшувалося, тоді як зростала чисельність розлучень. Більше третини розлучень припадало на молоді сім'ї. За допомогою статистичних даних можемо простежити цей процес у розрахованій нами таблиці.

Шлюби та розлучення у сільській місцевості України (1989 – 2001 рр.)

Роки	Одиниць		На 1000 осіб	
	Кількість зареєстрованих шлюбів	Кількість зареєстрованих розлучень	Кількість зареєстрованих шлюбів	Кількість зареєстрованих розлучень
1989	137102	26564	8, 0	1, 6
1990	133469	27210	7, 9	1, 6
1991	140457	28436	8, 4	1, 7
1992	113984	30134	6, 8	1, 8
1993	123727	31390	7, 4	1, 9
1994	117793	29913	7, 1	1, 8
1995	123394	31940	7, 4	1, 9
1996	92463	30042	5, 6	1, 8
1997	100972	30743	6, 2	1, 9
1998	91332	30968	5, 6	1, 9
1999	100212	31133	6, 2	1, 9
2000	80130	34801	5, 0	2, 2
2001	85964	33457	5, 4	2, 1

Таблицю розраховано автором: [1, 108 – 111], [2, 352 – 353], [3, 42 – 47], [4, 301], [5, 303].

У 1989 р. кількість зареєстрованих шлюбів у сільській місцевості становила 137. 1 тис., і коефіцієнт шлюбності дорівнював 8. 0, відповідно у цьому ж році частка офіційно зареєстрованих розлучень серед сільського населення дорівнювала 26, 6 (1, 6). Протягом 1989 – 2000 рр. відбулися зміни у негативний бік. За підрахунками автора, чисельність шлюбів у сільській місцевості зменшилася на 51138, а кількість розлучень зросла на 6 957, і у 2001 р. дані показники набули значень відповідно – 85 964 та 33 457. Найпомітнішими дані тенденції були у селах АРК Крим, Запорізької, Миколаївської, Сумської, Харківської, Чернігівської областей.

Наукові записки

Коефіцієнт кількості зареєстрованих розлучень збільшився на 0, 5 (2, 1 у 2001 р. проти 1, 6 у 1989 р.). Причому, досить високим був показник розлучень сімей, які мали більше однієї неповнолітньої дитини. Основними причинами розлучень сільських сімей були побутові причини, незадоволення матеріальними статками власними та статками сім'ї, а також зловживання спиртними напоями.

Вперше, за історію переписів, у 2001 р. було визначено кількість осіб, що перебували як у зареєстрованому шлюбі, так і у незареєстрованому. Всього по Україні, на дату перепису повідомили про власний незареєстрований шлюб 823, 7 тис. чоловіків або біля 7% одружених чоловіків. Також, перепис виявив, що майже 7% заміжніх жінок проживали на час опитування у незареєстрованому шлюбі.

Потрібно зауважити, протягом досліджуваного періоду збільшився відсоток жінок які, не будучи у зареєстрованому шлюбі, вирішили самі народити і виховати дитину. Причини рішення молоді сільської жінки самій народжувати і виховувати дитину є різними. Головна із них – побоювання залишитися самій, оскільки відомо, що кількість осіб чоловічої статі менша при народженні і середній вік чоловіків є меншим. Велика кількість осіб чоловічої статі для заробітку покидають оселі і їдуть на тимчасову роботу за кордон.

Акцентуючи увагу на процесах шлюбності не слід залишати поза увагою статеву структуру селянства, так як вона безпосередньо впливає на чисельність укладених шлюбів.

Досліджуючи статеву структуру сільського населення України, потрібно зважити на те, що із загальної чисельності сільського населення частка чоловіків у 1989 р. складала 7. 763. 666 тис., а жінок 9. 391. 137 тис. Динаміку зміни сільських чоловіків та жінок ілюструє подана нижче таблиця.

Розподіл сільського населення України за статтю та віковими групами (1989 – 2001 рр.)

	1989 р.			2001 р.		
	Обидві статі	Чоловіки	Жінки	Обидві статі	Чоловіки	Жінки
Всього	17154803	7763666	9391137	15950173	7412725	8537448
У тому числі у віці, років						
0 – 4	1232517	626986	605531	783211	400602	382609
5 – 9	1168065	592111	575954	992168	507930	484238
10 – 14	1180979	597013	583966	1183319	605399	577920
15 – 19	963189	530191	432998	1047600	538425	509175
20 – 24	969054	513880	455174	987553	509112	478441
25 – 29	1098219	572277	525942	1029651	526393	503258
30 – 34	1037144	540603	496541	1008662	525442	483220
35 – 39	961632	491266	470366	1044598	542762	501836
40 – 44	742299	357357	384942	1123567	578756	544811
45 – 49	1100214	506873	593341	979234	491095	488139
50 – 54	1320983	611110	709873	902934	432272	470662
55 – 59	1221968	530858	691110	700447	302585	397862
60 – 64	1330091	500654	829437	1203723	500111	703612
65 – 69	930772	295513	635259	874831	346392	528439
70 р. і старшому	1897197	496758	1400439	2087856	605040	1482816

Таблицю розраховано автором: [6, 35], [4, 35], [7, 375], [3, 42 – 47], [8, 1], [9, 3], [10, 1].

Як свідчить таблиця, в цілому на 2001 р. ситуація змінилася у гірший бік. Частка чоловіків зменшилася на 350 941 тис. осіб і становила 7 412 725 осіб, а жінок зменшилася на 853 689 і становила 8537448 тис. Кількість дівчаток, у віці від народження до 4 років, за тринадцятирічний період зменшилася майже вдвічі. Жінок 75-річного віку в Україні більше ніж п'ятирічних дівчаток. Це означає, що коли дана категорія жінок досягне дітородного віку (2016 – 2020 рр.), народжуваність у селах України знову різко зменшиться. В цілому по Україні, починаючи із середини 1960-х рр. пересічна жінка в Україні вже не народжувала стільки, скільки потрібно, щоб покоління дітей дорівнювало поколінню батьків. У результаті кожне наступне покоління менше за попереднє. Чисельність осіб жіночої статі у 2001 р. переважає

Серія: ІСТОРІЯ

кількість жінок у 1989 р. у таких вікових категоріях: 15 – 19 років, 20 – 24 роки, 35 – 39 років, 40 – 44 роки та у віці 70 р. і старші. Серед групи осіб чоловічої статі у 2001 р. чоловіки переважали у вікових категоріях: 10 – 14 років, 15 – 19 років, 35 – 39 років, 40 – 44 роки, 65 – 69 роки та у віці 70 років і старшому. Проте чисельність чоловіків у вікових категоріях від 45 до 64 років у 2001 р. майже вдвічі менша за кількість осіб чоловічої статі, що знаходилися у такому ж віці тринадцять років назад. Це свідчить про збільшення росту смертності серед чоловіків у цих вікових категоріях. Отже, можна відзначити постійне погіршення статевої структури села протягом досліджуваного періоду.

Вивчивши та проаналізувавши розподіл селян за віковими групами народжених за статтю, ми можемо простежити перевищення кількості народжених осіб жіночої статі над чоловічою. Хоч зменшення цієї різниці є дуже незначним, та, коли брати до уваги якийсь конкретний населений пункт із незначною кількістю селян, то дані показники є відчутними і впливають на відтворення наступних поколінь.

За результатами переписів, у 1989 р. всього у сільській місцевості України, на 1000 жінок припадало 827 чоловіків. У 2001 р. ситуація покращилася за рахунок вікових категорій 40 – 49-річних – 868 чоловіків на 1000 осіб жіночої статі. У 1989 р. до 39 років чисельність чоловіків перевищувала чисельність осіб жіночої статі, у 2001 р. чисельність чоловіків у селах менша за чисельність осіб жіночої статі лише після 50-річного віку.

Числові показники двох поданих вище таблиць також свідчать про різке збільшення кількості сільських чоловіків у віковій категорії 70 і старшому віці у 2001 р. проти 1989 р. Перевищення у 2001 р. кількості селян у віковій категорії 70 р. і старші майже втричі, вікової категорії від 0 до 4 років свідчить про швидкий процес старіння населення, причому за рахунок зменшення кількості населення у молодшому працездатному віці відбувається процес старіння населення «знизу». За середнім віком життя Україна входить до 15 найстаріших країн світу, а за середньою тривалістю життя посідає останнє місце в Європі. Кількість постійного населення у сільській місцевості України на 5 грудня 2001 р. у віці 100 і більше років становило 888 чол. проти 661 у міських поселеннях. Найбільше довгожителів зафіксовано у Львівській, Донецькій, Рівненській та Вінницькій області.

Найбільш «старим» (відсоток осіб 60 р. і старші в загальній кількості населення більше 25%) є сільське населення Вінницької, Полтавської, Сумської, Черкаської, Чернігівської областей. До наступної групи за часткою осіб старшою 60-річного віку (22 – 25%) можна віднести Житомирську, Кіровоградську, Луганську та Хмельницьку області. До третьої групи (21 – 22%) належать Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Тернопільська області. Найбільш «молодим» є населення Закарпатської, Рівненської областей. Демографічна молодість сільських західних регіонів обумовлена відносно високою народжуваністю порівняно з іншими регіонами.

Розрахувавши зміни кількості сільського населення за місцем проживання в регіональному розрізі, ми можемо відзначити наступне:

Кількість наявного сільського населення за місцем проживання та статтю по регіонах (1989 – 2001 рр.)(тис. чол.)

	1989 р.			2001 р.		
	Обидві статі	Чоловіки	Жінки	Обидві статі	Чоловіки	Жінки
Україна	17119. 1	7765. 4	9353. 7	15882. 7	7384. 7	8498. 0
АРК.	724. 0	341. 0	383. 0	759. 4	359. 6	399. 8
Вінницька	1075. 4	464. 1	611. 3	953. 5	428. 8	524. 7
Волинська	543. 0	255. 3	287. 7	527. 5	250. 9	276. 6
Дніпропетровська	649. 9	295. 7	354. 2	607. 3	282. 5	324. 8
Донецька	517. 3	240. 3	277. 0	477. 5	222. 8	254. 7
Житомирська	726. 5	327. 3	399. 2	614. 1	283. 5	330. 6
Закарпатська	737. 3	357. 0	380. 3	792. 3	384. 1	408. 2
Запорізька	505. 7	229. 0	276. 7	471. 0	219. 3	251. 7
Івано-Франківська	826. 3	383. 5	442. 8	816. 7	384. 6	432. 1
Київська	897. 7	397. 1	500. 6	774. 4	351. 1	423. 3
Кіровоградська	497. 0	220. 8	276. 2	451. 1	208. 2	242. 9

Наукові записки

Луганська	389. 8	180. 5	209. 3	355. 5	166. 8	188. 7
Львівська	1117. 2	521. 3	595. 9	1067. 8	505. 9	561. 9
Миколаївська	456. 3	213. 8	242. 5	425. 9	202. 1	223. 8
Одеська	897. 2	410. 1	487. 1	844. 4	397. 4	447. 0
Полтавська	763. 4	331. 7	431. 7	673. 4	306. 0	367. 4
Рівненська	639. 7	300. 7	339. 0	623. 6	299. 1	324. 5
Сумська	547. 5	238. 5	309. 0	456. 8	208. 0	248. 8
Тернопільська	692. 3	312. 8	379. 5	656. 8	302. 3	354. 5
Харківська	684. 2	310. 9	373. 3	625. 5	289. 0	336. 5
Херсонська	481. 2	228. 0	253. 2	468. 9	224. 8	244. 1
Хмельницька	804. 1	352. 7	451. 4	701. 2	317. 5	383. 7
Черкаська	722. 5	313. 3	409. 2	649. 3	293. 0	356. 3
Чернівецька	543. 0	249. 7	293. 3	549. 3	257. 7	291. 6
Чернігівська	659. 9	280. 7	379. 2	518. 1	229. 6	288. 5

Таблицю розраховано автором: [7, 371 – 372], [2, 353], [4, 123].

Збільшення частки осіб чоловічої статі серед сільського населення простежується в АРК, Закарпатській, Івано-Франківській, Чернівецькій областях. Регіонів, де за міжпереписний період відбулося збільшення частки жіночого населення, нараховується лише два: АРК та Закарпатська область. Таке співвідношення також є одним із факторів вищого рівня народжуваності в порівнянні із іншими регіонами.

Отже, характеризуючи сільську родину у період, що досліджується, слід наголосити на зростання кількості розлучень, в результаті – збільшення чисельності неповних сімей, зменшення кількості повторних шлюбів, проживання подружніх пар без офіційної реєстрації шлюбу.

Серед перспектив подальшого дослідження даного питання вплив шлюбів та розлучень на народжуваність в українському селіуміжпереписний період 1989 – 2001 рр.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Населення України. 2003 / Демографічний щорічник. Відповідальний за випуск Стельмах Л. М. – К., 2004. – 364 с
2. Статистичний щорічник за 2001 рік. – К., 2002. – 546 с.
3. Возраст и состояние в браке населения СССР: по данным Всесоюзной переписи населения 1989 г. – М., 1990. – 110 с.
4. Демографический ежегодник, 1990: СССР / Гос. ком. СССР по статистике. – М. : Финансы и статистика. – 1990. – 639 с.
5. Статистичний щорічник за 2000 рік. – К., 2001. – 598 с.
6. Населения СССР. По данным Всесоюзной переписи населения 1989 г. / Государственный комитет СССР по статистике. Информационно-издательский центр. – М. : Финансы и статистика, 1990. – 44 с.
7. Статистичний щорічник України за 2002 рік. – К., 2003. – 632 с.
8. Розподіл населення за порядком народження та віком матері. 2001 р. – Форма Н – 6. // Поточний архів Держкомстату України.
9. Розподіл народжених за віком та шлюбним станом матері. 2001 р. – Форма Н – 1. – 3 с // Поточний архів Держкомстату України.
10. Розподіл народжених за віком та шлюбним станом матері. Число народжених у батьків, які перебувають у зареєстрованому шлюбі. 2001 р. – Форма Н – 1 // Поточний архів Держкомстату України.

Мельничук Т.А. БРАКИ И РАЗВОДЫ В СЕЛАХ УКРАИНЫ (1989 – 2001)

В данной статье представлены выводы исследований браков и разводов среди сельского населения Украины в 1989 – 2001 р. Рассмотрено влияние данных процессов на социальную структуру населения.

Ключевые слова: сельское население, браки, разводы, рождаемость.

.....
Melnishyk T.A. MARRIAGES AND DIVORCES IN THE UKRAINIAN VILLAGE (1989 – 2001)

In the presented article the results of research represented of marriage and divorce are among the peasantry population of Ukraine in 1989-2001. The author is considered the influence of these processes on the social structure of peasantry.

Keywords: peasantry, marriages, divorce, birth-rate

УДК [32+351. 86](477)

Г.Я. Буртяк

**РНБО УКРАЇНИ ЯК КООРДИНАЦІЙНИЙ ОРГАН У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Стаття присвячена аналізу діяльності Ради національної безпеки і оборони при Президентів України (РНБО) як органу з координації роботи влади у досліджуваній сфері.

Ключові слова: національна безпека, Рада національної безпеки і оборони України (РНБО), координація діяльності.

Питання національної безпеки та оборони кожної країни є найважливішою сферою її діяльності. Мова йде про захищеність життєво важливих інтересів особи, держави і суспільства, державних кордонів, територій, цілісності, суспільно-політичного устрою, культурних цінностей і всього того, що становить основу матеріального і духовного життя країни від внутрішньої і зовнішньої загрози; стан держави, що дозволяє їй зберігати свою цілісність і виступати самостійним суб'єктом системи міжнародних відносин.

Зважаючи на виняткову значущість національної безпеки і оборони, її концепція в багатьох країнах виробляється і схвалюється законодавчим органом, а для її реалізації створюється спеціальний орган з найвищих посадових осіб і керівників силових міністерств та відомств (в Україні – Рада національної безпеки і оборони (РНБО), очолюваний главою держави чи виконавчої влади.

У вітчизняній науковій літературі Рада національної безпеки і оборони (РНБО) трактується як загальнодержавний, цілісний, системний, спеціалізований, міжвідомчий, колегіальний, постійно діючий, консультативно-дорадчий орган у сфері національної безпеки, за допомогою якого здійснюється координація та контроль діяльності виконавчої влади в цій сфері [1]

Враховуючи актуальність досліджуваної проблеми, метою даної публікації є аналіз діяльності РНБО України з часу її створення та подальшого реформування.

Науково-теоретичною базою розгляду цього питання стали праці вітчизняних і зарубіжних учених, які з різних позицій розглядають актуальні проблеми забезпечення національної безпеки. Мова, зокрема, йде про праці Аристотеля, Г. Гегеля, М. С. Грушевського, І. Канта, Макіавеллі, Ш. Монтеск'є, а також сучасних вчених Г. В. Атаманчука, І. Л. Бачило, Б. П. Курашвілі, Б. М. Лазарева, Ю. О. Тихомирова, А. Шлесінера, Г. Веделя, М. Вайме, Л. Гуліка та інших.

Вітчизняні дослідження в галузі теоретичного обґрунтування сутності й змісту механізму національної безпеки та місця в цьому механізмі РНБО поки що перебувають на початковій стадії, хоча вже є окремі надбання у цьому напрямі. Серед українських учених, які торкалися вказаних проблем, слід відзначити праці В. Авер'янова, Д. Видріна, А. Гриценко, В. Заросило, В. Кампа, В. Копейчикова, В. Кременя, В. Погорілка, І. Петріва, В. Селіванова, О. Фрицького, В. Цветкова, В. Чалого, Ю. Шемчушенка, Ю. Якименко.

Питання національної безпеки і оборони України були актуальними з самого початку створення молодого української держави. Тому вже в перші місяці її існування постановою Верховної Ради України від 11 жовтня 1991 р. було утворено Раду оборони України, яка наділялася правами вищого державного органу колегіального керівництва з питань оборони і безпеки України [2]

Згідно із Тимчасовим положенням, затвердженим розпорядженням Президента України від 3 липня 1992 р., Раду оборони було визначено як консультативно-дорадчий орган у системі